

ВПЛИВ ЦЕРКОВНОСЛОВ'ЯНСЬКОЇ МОВИ НА РІЗНІ ФУНКЦІОНАЛЬНІ СТИЛІ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ

Тетяна Новікова. Вплив церковнослов'янської мови на різні функціональні стилі української мови.

У статті засвідчено значення церковнослов'янської мови для української духовності, культури й писемності, зокрема описано входження церковнослов'янців в українську мову та особливості їх використання в різних функціональних стилях: художньому, науковому, діловому, публіцистичному та релігійному.

Ключові слова: церковнослов'янська мова, українська мова, церковнослов'янське, художній стиль, науковий стиль, діловий стиль, публіцистичний стиль, релігійний стиль.

Tatiana Novikova. Влияние церковнославянского языка на разные функциональные стили украинского языка.

В статье засвидетельствовано значение церковнославянского языка для украинской духовности, культуры и письменности, в частности описаны вхождение церковнославянизмов в украинский язык и особенности их использования в разных функциональных стилях: художественном, научном, деловом, публицистическом и религиозном.

Ключевые слова: церковнославянский язык, украинский язык, церковнославянизм, художественный стиль, научный стиль, деловой стиль, публицистический стиль, религиозный стиль.

Tatiana Novikova. Influence of Church Slavonic language is on different functional styles of Ukrainian.

In the article the value of Church Slavonic language is validated for Ukrainian spirituality, culture and written language, in particular the included of Church Slavonic words is described in Ukrainian and features of their use in different functional styles: artistic, scientific, business, publicism and religious.

Key words: Church Slavonic language, Ukrainian, Church Slavonic word, artistic style, scientific style, business style, publicism style, religious style.

Церковнослов'янська мова відіграла значну роль у становленні української духовності, культури й писемності, збагатила народне мовлення і до сьогодні є невичерпним джерелом ідейного й художнього впливу на різноманітні стилі української мови. Мета нашої статті – описати входження церковнослов'янців в українську мову та особливості їх використання в різних функціональних стилях.

Загальновідомо, що церковнослов'янське входило до лексичного складу української мови, як запозичення, адаптовані до її фонетико-граматичної та семантико-словотвірної систем. Перше проникнення церковнослов'янців, за словами Г. Межжеріної, йшло через писемні тексти [10, с. 61]. На думку М. Алефіренка, проникнення церковнослов'янців у писемну мову Київської Русі відбувалося двома шляхами: через літописи, що відображали головним чином події світського характеру, та через твори релігійно-церковного змісту. Це було важливим чинником збагачення й розширення літературних жанрів та стилів загальнослов'янської писемної мови. Звідси церковнослов'янська лексика транспортувалася і в „живу” мову східних слов'ян [1, с. 57–58].

Коли відбувалося становлення нової версії української літературної мови на основі народних говорів і книжної української мови у XVIII ст., церковнослов'янська мова опинилася поза цією мовною системою і функціонувала як джерело лексем і синтаксичних конструкцій, уживаних з певною стилістичною метою. Як зауважує В. Русанівський, „значна частина церковнослов'янців, уже адаптованих на українському ґрунті, міцно закріпилася в мові релігійної літератури, а звідси, закономірно, проникає і в інші стилі староукраїнської літературної мови: художній, полемічний і навіть діловий” [16, с. 137–152].

Церковнослов'янська мова значною мірою сприяла розвитку українського **художнього стилю**. Використання церковнослов'янців у художніх творах відбивало справжній стан їх поширеності в українському суспільстві. Завдяки церковнослов'янській мові український художній стиль збагатився різноманітними стилістичними фігурами – риторичними конструкціями, метафорами, епітетами, порівняннями, символами, алегоріями, антитезами тощо. Церковнослов'янські лексеми досить вільно входили до складу староукраїнської мови на правах синонімів, і в багатьох випадках їх розцінювали як книжні староукраїнські і навпаки. На думку М. Скаб, церковнослов'янське сьогодні є органічними складниками української мови, бо вони приживалися в українській мові лише тоді, коли знаходили в народній мові живу основу і не суперечили світоглядним уявленням українців [21, с. 204].

Видатним явищем у розвитку української прози кінця XVII – початку XVIII ст. були так звані

козацькі літописи Самовидця, С. Величка, Г. Граб'янки. У жанрі літописання спостерігають три основні тенденції використання мовних засобів: продовження традицій української книжної мови з виразною основою розмовної мови; продовження традицій церковнослов'янської мови з виразними елементами народнорозмовної мови; використання книжної української мови, майже без елементів церковнослов'янств і полонізмів, але з дуже помітною кількістю елементів російської мови. За словами В. Русанівського, у літописанні переважали діловий та релігійний (В. Русанівський називає його конфесійним) стилі мови, які активно між собою взаємодіяли [17, с. 6].

Українські й російські письменники XVII – XVIII ст., за словами О. Шимко, як би вони не намагалися писати тільки народною мовою, уникаючи церковнослов'янств, все одно порушували задекларовані ними норми й часто вживали церковнослов'янські лексеми, навіть самі цього не підозрюючи, оскільки вже не відрізняли їх від власне народних слів, до того ж, інколи використання церковнослов'янств вимагав і сам текст, особливо високого стилю [29, с. 78–79].

У творах, написаних „простою” мовою, І. Вишенський, звертаючись до фактів реальної дійсності, конкретного життя, надає перевагу джерелам живої розмовної мови і лише богословські питання висвітлює церковнослов'янською, перекладаючи окремі слова й вирази „простою”. Церковнослов'янська мова цілковито переважає у творах І. Вишенського, однак стихія живої розмовної мови дуже позначається на його творах, писаних „простою” мовою. Твори Івана Вишенського збагачені словами та виразами української народної мови. За словами Л. Мацько, „у лексиці, морфології, фонетиці „простої” мови І. Вишенського багато церковнослов'янських та українських паралелей: *благочестивий* – *побожний*, *глас* – *голос*, *глава* – *голова*, *велерѣчие* – *многомовство*, *мерзость* – *огида*, *нашого* – *нашого*, *человѣци* – *человѣки*, *язьци* – *язики* тощо” [цит. за: 9, с. 118].

У поезіях Г. Сковороди церковнослов'янства стилістично не відмежовані від живої мови. Як зауважує Ю. Шевельов, у Г. Сковороди „на вибір слов'янству чи іншого, паралельного своїм значенням слова частіше впливають причини метричні, ніж стилістичні – крім поодиноких випадків” [28, с. 39], тобто письменник вільно використовував з однаковою стилістичною і семантичною функцією церковнослов'янський та український варіанти.

Проникнення церковнослов'янств до української мови було стихійним аж до кінця XVIII ст., точніше – до появи „Енеїди” І. Котляревського. На думку Ю. Шевельова, церковнослов'янства в „Енеїді” не виконують спеціальної стилістичної функції, вживання їх, крім кількох органічно засвоєних мовою, варто визнати просто даниною старовині. Письменник уводив їх у мову „Енеїди” без внутрішньої потреби і всупереч прогресивним тенденціям мовностилістичної системи своєї травестованої поеми [28, с. 41–42]. Як зазначає дослідник, „у І. Котляревського синтез живої народної мови з елементами старокнижної мови ще не викувано, не завжди елементи старого і нового поєднані органічно, але без мови І. Котляревського не могло б бути і мови Т. Шевченка” [28, с. 9].

Т. Шевченко розв'язав питання зв'язку церковнослов'янської та живої усної мови, уміло вплітаючи церковнослов'янський матеріал в тканину останньої. У ранній творчості письменник рідко використовує церковнослов'янства, але пізніше – з появою громадянських мотивів – він все частіше, для висловлення пафосу благословення чи викривання, послуговується добре знаним засобом – церковнослов'янською мовою [20, с. 41]. Як зазначає М. Юрковський, Т. Шевченко використовував церковнослов'янства, не маючи певної мети (як основний лексичний фонд), і з поставленою метою в певній стилістичній (передовсім піднесеній) функції [30, с. 299].

Т. Шевченко вводив окремі церковнослов'янські слова в репрезентовану ним українську літературну мову для позначення абстрактних понять, причому в деяких випадках українські церковнослов'янства, будучи спільними за походженням і змістом з російськими, відрізнялися від них формою. Очевидно, у свідомості письменника панувало поняття про невіддільність українського і церковнослов'янського мовних джерел у мовному вихованні [17, с. 197–198]. Вироблена Т. Шевченком і по-новому осмислена система цілеспрямованого, свідомого використання церковнослов'янств стала зразком для багатьох письменників XIX – XXI ст.

Діяльність П. Куліша, націлена на розширення й збагачення виражальних спроможностей української мови, одним із виявів мала певну архаїзацію мови й появу в його творах великої кількості церковнослов'янств, адже використання церковнослов'янств було частиною мовної програми письменника, спрямованої на вироблення високого стилю української мови, збагачення її абстрактною лексикою [27, с. 29–30]. За спостереженнями Ю. Шевельова, „абстрактна лексика – це те, що найбільше цікавило П. Куліша в тих мовних джерелах старовини, які він розшукував і до яких жадібно

припадав. Але в цій галузі йому найбільше ставали в пригоді церковнослов'янськи, які становили спільне добро всіх частин України” [27, с. 29–31].

У творах І. Франка церковнослов'янські вирази найбільше поширені в мові представників церковного культу (священиків, дяків), а також освічених осіб, які, завдяки доброму знанню Євангелія і Псалтиря, володіли лексикою та фразеологізмами, характерними для церковного вжитку. С. Корнієнко, аналізуючи церковнослов'янські лексеми у творчості І. Франка, зазначила, що одна частина церковнослов'янських у творах українських письменників ХІХ ст., зокрема й І. Франка, виконує нейтральну, номінативну функцію, а інша частина – урочисто-піднесена [5, с. 212–214].

Церковнослов'янською мовою писали про все, що сприймали як святе, істинне, варте поваги, довіри тощо, тому її вживали для створення настрою урочистості, особливого духовного піднесення, а за несумісності з побутовим мовленням вона набувала жартівливого або іронічного характеру. Отже, церковнослов'янська мова була джерелом стилістичного збагачення української писемної літературної мови. Незалежно від того, чи вживали ці слова в урочисто-піднесеному значенні, чи з їхньою допомогою створювалося комічне звучання тексту, вони поступово зайняли чільне місце у формуванні, урізноманітненні й розвиткові стилістичних форм, фігур та виражальних засобів української літературної мови.

Церковнослов'янська мова значною мірою сприяла розвитку **наукового стилю**, початки якого відносять до ХVІ – ХVІІ ст., а то й раніше, і який розвивався під впливом візантійської традиції [4, с. 24]. Щоправда, на думку Г. Наєнко, така схема становлення терміносистеми дещо категорична [11, с. 159]. Наприклад, Є. Верещагін шляхи становлення термінології пов'язує з діяльністю Кирила і Мефодія [3, с. 9–35; 32, с. 96], які вже тоді використали значну кількість абстрактних термінів, наприклад: *божество, пресущественное существо, пресущественное божество, сътворение, речь, бытность, тварь* [11, с. 153–158]. Найбільше навантаження несуть церковнослов'янськи та кальки з грецької мови, що прийшли через церковнослов'янську, засвідчені найдавнішими пам'ятками літературно-писемної мови Київської Русі: *существо, създаніе*; значною є група питомих слів, ужитих у термінологічному значенні: *тѣло, рѣчь* [11, с. 157].

У кінці ХVІ – на початку ХVІІ ст. починає активно розвиватися в Україні видавнича справа, працюють друкарні у Львові, Острозі, Києві та інших містах. Виходять перші книги – словеноросійський „Буквар” (1574 р.) І. Федорова, „Грамати́ка доброглаголиваго еллино-словенского языка” (Львів, 1591 р.), „Грамати́ка словенска” (1596 р.) Л. Зизанія, а також „Зерцало богословія” (1618) К. Транквіліона-Ставровецького – науковий твір, видрукований книжною українською мовою, у якому використано чимало термінів церковнослов'янського походження. Проте вершиною мовознавчої думки ХVІІ ст. стала граматична праця М. Смотрицького „Грамати́ка славенскія правилное синтагма” (1618 р), де вперше в історії слов'янського мовознавства представлено повний курс граматики церковнослов'янської мови, зокрема й учення про синтаксис.

Традиція термінотворення продовжена, зокрема, у творах Г. Сковороди на філософські й наукові теми, де спостерігаємо суміш церковнослов'янської та української мов з певною домішкою елементів російської мови. Варто відзначити багатство абстрактної та науково-термінологічної лексики, запозиченої з церковнослов'янської мови, яка відображала високий, як на той час, рівень науки, літератури й культури Київської Русі, наприклад: *возвѣстїе* (ріст), *отишїе* (тишина, гавань), *премудрость, инословіе* (алегорія), *посміянїе* (іронія), *величество* та ін.

На думку М. Степаненка, такі істотні ознаки наукового стилю, як прагнення до однозначності, термінологічність, позатемпоральне вживання дієслівної категорії часу, прямий порядок слів засвоєні саме з книжнослов'янської мови [22, с. 349]. Як вважає С. Єрмоленко, традиції використання церковнослов'янського джерела для поповнення української абстрактної лексики сягали аж ХVІІІ ст. Однак ту саму церковнослов'янську лексику та її форми використовували в художній літературі як стилістичний засіб. І саме тому, що церковнослов'янське джерело втратило нейтральність, використовувати цю саму лексику для термінології було недоречно. Наприкінці ХІХ – початку ХХ ст. це було очевидним [4, с. 25].

М. Пилинський, аналізуючи лексику наукової термінології та номенклатури українсько-російських словників (1924 – 1968 рр.), зауважує, що в них цілком правомірно виокремлюють групу церковнослов'янської лексики як застарілу, хоч і досить широко вживану з певною стилістичною метою: *благословенний, брань, весь „село”, возвеличувати, воздвигати, возлюблений, враг, всує, глагол, глас, гординя, зело, зріти, много, отверзати (-ся)* [15, с. 237, 259].

Виникнення основ діловодства (тобто юридичної документації – законів, указів, грамот, купчих тощо) сягає ще часів Київської Русі, коли за зразком церковнослов'янської мови і значною мірою на її основі, але з активним використанням місцевих лексичних і граматичних елементів, вироблявся **діловий стиль** літературної мови. На думку О. Чмир, яка досліджувала розвиток ділового мовлення, зокрема лексику права в церковнослов'янській мові, ця лексична група поставала у процесі компіляції та перекладу візантійських юридичних текстів на початковому етапі існування першої слов'янської літературної мови [26, с. 5–6].

Юридично-ділова література представлена насамперед „Руською Правдою”, а також кількома дарчими грамотами. Зародки ділового стилю дослідники віднаходять і в „Повісті минулих літ”. Їм передували, очевидно, договори руських князів із греками. Усі ці документи писані в основі своїй народнорозмовною мовою періоду Київської Русі, проте наявні в ній і церковнослов'янізми [18, с. 132]. Як зазначає В. Німчук, пізніші переписувачі (з XV ст.) тексту пам'ятки заміняли слова живої мови Київської Русі найчастіше поширеними церковнослов'янськими [12, с. 697–701].

На думку вчених, українська ділова мова пройшла приблизно такий самий шлях, як і наукова. Так само, як і наукова, ділова мова успадкувала від мови церковнослов'янської основну термінологію, усталені формули, синтаксичні структури, що увійшли в народну мову і значно поширилися в художній літературі. Однією зі спільних словотвірних особливостей двох стилів є широке використання книжного церковнослов'янського суфікса **-ств-** (**-цтв-** / **-зтв-**): *супільство, виробництво, убозтво, юдофобство*. Цей суфікс часто вицленюється в запозичених словах або поєднується з іншомовними словами [4, с. 34].

Отже, як показують дослідження, церковнослов'янські лексичні одиниці широко функціонували в діловому мовленні, можливо, у цій сфері вони були представлені найбільше після релігійних текстів.

Про історію **публіцистичного стилю** та використання в ньому церковнослов'янської лексики згадок в наукових студіях небагато. Так, в одній із праць читаємо, що публіцистика існувала і в донаціональний період, але практично була відгалуженням релігійної літератури [4, с. 23].

За словами Л. Ткач, значна частина церковнослов'янських у публіцистиці Буковини кінця XIX – початку XX ст. мала міжстильовий нейтральний статус і вживалася за традицією: *боязь* (страх, благоговіння), *виноград* (*перен.* поле діяльності), *воздух* (повітря), *днесь* (сьогодні), *лепта* (вклад у яку-небудь спільну справу), *ликувати* (радіти), *много* (багато) та ін., хоч тематично й була пов'язана з подіями громадсько-політичного і церковного життя. У ролі стилістично нейтральних номінативних засобів використовували й такі лексичні одиниці, які за формальними ознаками можна вважати церковнослов'янськими, хоча насправді це не запозичені слова, а новостворені за певним зразком. До таких належать насамперед іменники *nomina agentis* із суфіксом **-тель**: *верховодитель* (верховний керівник у церковній ієрархії), *дописуватель* (дописувач, кореспондент), *основатель* (засновник), *родители* (батьки), *читатель* (використовують паралельно з *читач*); іменники середнього роду з суфіксом **-іє**: *славословіє, царославіє* (за аналогією до *православіє*, з відчутним експресивним відтінком) [23, с. 301].

Найяскравішими церковнослов'янськими, за спостереженнями дослідниці, були використовувані в публіцистиці образні звороти і стійкі образні вислови-афоризми, що містили філософські сентенції і мали виразний текстотвірний характер. Добір таких висловів обумовлювали обставини боротьби за утвердження національної свідомості українців, у якій істотну роль відігравали морально-етичні моменти, що й активізували вживання тих чи тих текстових фрагментів церковнослов'янського походження: *жатва многа, ділателей же мало; распни его; блаженний муж не піде між лукавих; буяти по облаках; кромішня тьма* та ін. Отже, публіцистичний стиль був своєрідним фільтром, через який здійснювали відбір церковнослов'янської лексики згідно з новими комунікативними потребами української мови [23, с. 302–303].

Маємо підстави заперечити твердження І. Ющука, що церковнослов'янськими використовували хіба що письменники в художніх творах зі стилістичною метою [31, с. 201].

Сьогодні для церковнослов'янських, на думку М. Алефіренка, відкрите „друге дихання”, оскільки їх „нетлінна свіжість” надає окремим функціональним стилям (передусім газетно-публіцистичному і так званому художньо-белетристичному, тобто мові художньої літератури) особливої виразності, образності та глибокої інформативності [1, с. 68].

Відродження української державності посприяло поживленню релігійно-церковного життя. Активно розвивається **релігійний стиль** (чи, як його ще називають, конфесійний, богословський, сакральний, духовний, церковний, біблійний), до якого впродовж останніх років прикута увага мовознавців. Слідом за О. Ципердюк, дотримуємося терміна *релігійний стиль* [25, с. 294–295] і надалі користуватимемося саме ним. Так, Л. Мацько вважає, що основними мовними стильовими засобами релігійного (у неї – конфесійного) стилю є маркована релігійна (конфесійна) лексика. Як мовну ознаку цього стилю авторка визначає церковнослов'янізми [9, с. 288].

Як зауважує В. Німчук, проблема вцерковлення будь-якої живої мови тісно пов'язана з процесами вироблення та усталення її писемно-літературної норми, а остання – з історією перекладів Святого Письма, бо в перекладах Біблії або її частин відбувається формування релігійного (конфесійного) стилю, а цитати з неї є важливим складником богослужінь [14, с. 21].

Існують різні погляди щодо використання церковнослов'янізмів у церковних текстах та богослужіннях. Наприклад, О. Ткаченко вважає, що церковнослов'янські церковні тексти малозрозумілі для більшості вірян і що єдина позитивна риса церковнослов'янізмів – це їхня архаїчна урочистість [24, с. 8]. Однак, на думку вченого, мова церкви, звичайно, повинна бути урочистою, відрізняючись цим від розмовно-побутової, але кожна національна слов'янська мова, зокрема й українська, має досить власних ресурсів, „щоб в ім'я урочистості й на шкоду зрозумілості вдаватися обов'язково до церковнослов'янської мови” [24, с. 8–9].

Г. Арполенко вважає, що в церковній практиці треба зберігати книжний „біблійний” стиль старого церковнослов'янського оригіналу [2, с. 31]. Т. Майданович з цього приводу зауважує, що якби в сучасній мовній практиці духовний стиль української мови розвивали із ширшим і повноправним використанням його церковнослов'янських, архаїчних елементів, то змогли б зняти гостроту мовної проблеми, мовне протистояння традиційних православних церков. Включення церковнослов'янської мови в сучасні процеси мовотворення, на думку дослідниці, може бути позитивним чинником у політичному, церковному і загальнокультурному житті України [8, с. 11].

З цього приводу нам імponує твердження В. Німчука, що, „незважаючи на наявність у церковнослов'янських текстах значної кількості малозрозумілих чи зовсім „темних” для широкого загалу слів, багатовікова практика читання таких творів на український лад робила церковнослов'янську мову „своєю”, адже літургійна й живомовна орфоепія українців не відрізнялася і, звичайно, не протиставлялася. Багато наших старожитніх книжників трактували українську церковнослов'янську мову як стильовий різновид рідної. Та й прості вірники сприймають її не як чужу, а свою „церковну” [13, № 11–12, с. 31].

Інтегровальними наразі є погляди С. Лісняк, яка зауважує, що основна проблема полягає в тому, якою мірою в українській мові богослужінь можна чи треба використовувати церковнослов'янські елементи. Ця проблема поділяє науковців, богословів, церковних, громадських і культурних діячів на дві групи. Одні з них, особливо представники Східної України, наполягають на незначній кількості, а то й повному виключенні церковнослов'янізмів із літургійної мови іноді з відмовою від будь-якого зв'язку з попередньою церковнослов'янською традицією богослужб, мотивуючи такий погляд тим, що, по-перше, мова церкви повинна бути загальнодоступною, зрозумілою, по-друге, українська мова володіє невичерпними виражальними можливостями і здатна передати всі найтонші нюанси богословської думки [7, с. 11–12]. Інші ж обстоюють право церковнослов'янської мови на життя в церкві як особливій духовній сфері, що потребує і особливих виражальних засобів. У більшості випадків при цьому не йдеться про церковнослов'янську мову як мову богослужінь, а лише про використання її елементів як засобів високого стилю. Основними доказами на користь такої думки є данина тисячолітній традиції використання церковнослов'янської мови, підкреслювання її багатства, образності, піднесеності, поетичності. Така позиція характерніша для представників Західної України, які намагаються довести, що коли людина з дитинства відвідує церкву, слухає проповіді, то й церковнослов'янізми будуть їй зрозумілі. Відомий перекладач, професор А. Содомора вважає, що ми молимося не тільки власними устами, але й устами своїх предків, тому традиція використання церковнослов'янізмів мусить існувати в церковному стилі [6, с. 318].

На нашу думку, сьогодні адекватним засобом служіння в храмах повинна бути українська мова з незначною кількістю церковнослов'янських елементів. При цьому важливо, зауважує В. Німчук, дотримуватись міри у використанні специфічних елементів, щоб не відривати релігійний (конфесійний) стиль від інших стилів сучасної української літературної мови [13, № 11–12, с. 29].

Уживання церковнослов'янських мов як в українському мовленні, так і в мовленні української церкви повинно бути виправданим. Як зауважує С. Лісняк, це стосується випадків, коли: 1) неможлива адекватна передача богословського поняття українською мовою: „Суцую Богородицю, Тебе величаємо” (не *дійсно*, як пропонують деякі переклади); 2) є потреба надати тексту урочистості, піднесеності: „Тобі славу *возсилаємо*”; 3) треба зберегти ритміку та піднесеність тексту – у колядках, щедрівках та інших піснях: „Христос *воскресе* із мертвих”; 4) церковнослов'янські мови входять до фразеологізмів української мови: „*Многая літа, во здравіє, во спасеніє*” [7, с. 13].

Вважаємо також, що переклад Святого Письма і богослужбових книг українською мовою без уживання церковнослов'янської лексики чи форм цієї мови збіднить релігійний стиль української мови, позбавить його піднесеності, урочистості, поетичності, таких характерних для нашого менталітету.

Загальновідомо, що вплив церковнослов'янської лексики на словниковий склад сучасних східнослов'янських мов не був однаковим. Так, у сучасній українській мові, де традиції старокнижної мови збереглися меншою мірою, ніж в російській, що пояснюють перервою книжно-мовних традицій в Україні, наявна невелика кількість слів церковнослов'янського походження.

Ю. Шевельов протиставив українську літературну мову як дводіалектну (*zweidialektische*) російській мові як двомовній (*zweisprachliche*); у творенні української літературної мови брали участь два діалекти: південно-східний і південно-західний (Ю. Шевельов називає його „галицьким”), тоді як у творенні російської брали участь дві мови – російська і церковнослов'янська. У своїй праці дослідник пише про галицький вплив на українську літературну мову, зазначаючи, що усунення галицьких запозичень і введення росіянізмів і церковнослов'янських мов (у складі росіянізмів) у літературну мову Радянської України в 30-і й наступні роки призвели до змін у структурі української літературної мови: з мови дводіалектної вона перетворилася в мову двомовну [32, с. 162–168]. Ми погоджуємося з думкою П. Сігалова, що така класифікація неточно описує ситуацію. Протиставлення дводіалектної української літературної мови двомовній російській літературній мові у Ю. Шевельова немовби *a priori* визначає негативне ставлення до запозичення церковнослов'янських мов в українську літературну мову, ніби це руйнує її структуру й уподібнює до російської літературної мови [20, с. 53].

І справді, по-різному склалася доля церковнослов'янських мов, запозичених східнослов'янськими мовами. За спостереженнями В. Русанівського та В. Німчука, функціонально-семантичний аналіз церковнослов'янських мов у російській, українській та білоруській мовах на сучасному етапі їх розвитку показує, що вони мають різну кількість лексичних одиниць давньоболгарського походження [19, с. 185]. М. Алефіренко наводить такі дані: у російській мові – 2,7 %, в українській – 0,3 %, у білоруській – 0,15 % [1, с. 62]. Однак, як зазначає М. Алефіренко, кількість церковнослов'янських мов не є абсолютною величиною, оскільки сприятливі культурно-історичні умови розвитку суспільства здатні стимулювати функціональну вагу церковнослов'янських мов [1, с. 68].

Місце церковнослов'янських мов у сучасній українській мові, за словами П. Сігалова, визначає ще мовна ситуація в Україні, тобто, передовсім, взаємини української і російської мов. Роль церковнослов'янських мов в українській мові різко відрізняється від ролі цих елементів у російській мові, що пояснюють різною історією мов обох народів [20, с. 34]. Як відомо, до середини XIX ст. російська літературна мова вже сформувалася і обслуговувала всі рівні життя російського народу й Російської держави, а церковнослов'янські мови вже були органічною частиною російської літературної мови. Тому в контексті української мови церковнослов'янські мови могли сприймати як росіянізми (часто їх так сприймають і зараз) та оцінювати негативно [20, с. 39].

На нашу думку, церковнослов'янські мови – це спільний спадок усіх народів, тому використання церковнослов'янських мов в українській мові треба оцінювати не за тим, чи є вони в російській мові, а за тим, чи потрібні вони українській мові. Немає жодного сумніву, що церковнослов'янські мови – постійне джерело збагачення української мови. І використання церковнослов'янських мов залежить насамперед від контексту та вподобань автора.

Література

1. Алефіренко Н. Старославянські мови в лексико-фразеологічному континуумі східнослов'янських мов / Н. Алефіренко // Збірник Матице српске за славистику свеска 56–57 (закључен је 30. децембра 1999) : електронско издање / Заједнички подухват Матице Српске, Пројекта Растко – Библиотеке српске културе на Интернету и ПИА Janus. – С. 57–69.

2. Арполенко Г. П. Морачевський і перший переклад Святого Євангелія новоукраїнською мовою / Г. Арполенко // Єдиними устами : вісник Інституту богословської термінології та перекладів. – Львів : Український Католицький університет, 2001. – № 5. – С. 23–32.
3. Верещагин Е. „В малѣхъ словесехъ великъ разоумъ...” : кирилло-мефодиевские истоки русской философской терминологии / Е. Верещагин // Традиции древнейшей славянской письменности и языковая культура восточных славян : сб. статей / АН СССР, Ин-т рус. яз. ; отв. ред. В. Вомперский. – М. : Наука, 1991. – С. 9–35.
4. Єрмоленко С. Мова і Час : розвиток функціональних стилів сучасної української літературної мови / С. Єрмоленко, Г. Колесник, К. Ленець, А. Марахова, М. Пилинський, Л. Пустовіт, В. Русанівський. – К. : Наук. думка, 1977. – 237 с.
5. Корнієнко С. Старослов'янськи в поемі І. Франка „Смерть Каїна” (семантичний і стилістичний аспекти) / С. Корнієнко // Вісник Запорізького нац. ун-ту : зб. наук. статей. – Запоріжжя : ЗНУ, 2010. – Вип. 1 : Філологічні науки. – С. 210–215.
6. Круглий стіл „Мова молитовна, мова церковна” // Сучасна українська богословська термінологія : від історичних традицій до нових концепцій : матеріали Всеукраїнської наук. конф. (Львів, 13–15 травня 1998 р.). – Львів : Ін-т Богословської Термінології і Перекладів, 1998. – С. 317–344.
7. Лісняк С. Проблема церковнослов'янської мови та її спадщини в українському церковному житті / С. Лісняк // Наукові праці Кам'янець-Подільського держ. ун-ту. – Кам'янець-Подільський : Абетка-НОВА, 2005. – Вип. 11 : Філологічні науки. – Т. 2. – С. 5–15.
8. Майданович Т. До проблеми формування духовного стилю української мови / Т. Майданович // Українська мова та література. – 2000. – № 42. – С. 11.
9. Мацько Л. Стилістика української мови : підручник / Л. Мацько, О. Сидоренко, О. Мацько ; за ред. Л. Мацько. – К. : Вища школа, 2003. – 462 с.
10. Межжеріна Г. Асиміляція старослов'янськи у давньоруській мові XI – XII ст. / Г. Межжеріна // Актуальні проблеми української лінгвістики : теорія і практика : зб. наук. праць. – К. : Київський університет, 2001. – С. 61–73.
11. Наєнко Г. Філософія у шатах теології (богословська термінологія у творах Кирила Транквіліона-Ставровецького) / Г. Наєнко // Сучасна українська богословська термінологія : від історичних традицій до нових концепцій : матеріали Всеукраїнської наук. конф. (Львів, 12–15 травня 1998 р.). – Львів : Ін-т Богословської Термінології і Перекладів, 1998. – С. 152–160.
12. Німчук В. Літературні мови Київської Русі / В. Німчук // Історія української культури : у 5 т. – К. : Наук. думка, 2001. – Т. 1. – Розділ 9 : Київська Русь. – С. 694–707.
13. Німчук В. Українська мова – священна мова / В. Німчук // Людина і світ. – 1992. – № 11–12. – С. 28–32.
14. Німчук В. Українські переклади Святого Письма / В. Німчук // Das Ukrainische als Kirchensprache (Українська мова в церквах) / hrsg. Michael Moser. – Verlag Munster – Berlin – Hamburg – London – Wien : Lit, 2005. – С. 15–64.
15. Пилинський М. Мовна норма і стиль / М. Пилинський. – К. : Наук. думка, 1976. – 288 с.
16. Русанівський В. Джерела розвитку східнослов'янських літературних мов / В. Русанівський. – К. : Наук. думка, 1985. – 232 с.
17. Русанівський В. Історія української літературної мови / В. Русанівський. – К. : АртЕк, 2001. – 175 с.
18. Русанівський В. Походження і жанри давньокиївської літературної мови / В. Русанівський // Мовознавство : тези та повідомлення III Міжнародного конгресу україністів (26–29 серпня 1996 р.). – Х. : Око, 1996. – С. 130–135.
19. Русанівський В. Співвідношення функцій давньоруської і старослов'янської мов у Київській Русі (XI – XIII ст.) / В. Русанівський, В. Німчук // Слов'янське мовознавство : матеріали IX Міжнародного з'їзду славістів. – К. : Наук. думка, 1983. – С. 185–210.
20. Сігалов П. Церковнослов'янськи в українській мові / П. Сігалов // Єдиними устами : вісник Інституту богословської термінології та перекладів. – Львів : Український Католицький університет, 2001. – № 5. – С. 33–55.
21. Скаб М. До питання про вплив церковнослов'янської мови на українську (на матеріалі словотвірної проєкції семантичного простору лексеми *душа*) / М. Скаб // Південний архів : зб. наук. праць. – Херсон : Вид-во ХДУ, 2004. – Вип. XXIV : Філологічні науки. – С. 201–205.
22. Степаненко М. Взаємодія церковнослов'янської та української мов : спроба діахронного опису / М. Степаненко // Степаненко М. Рідне українське слово / М. Степаненко. – Полтава : АСМІ, 2005. – С. 346–353.
23. Тарновецька-Ткач Л. Стильовий статус церковнослов'янськи в українській літературній мові Буковини кінця XIX – початку XX ст. / Л. Тарновецька-Ткач // Лінгвістичні студії : зб. наук. праць. – Донецьк : ДонДУ, 2000. – Вип. 6. – С. 296–304.
24. Ткаченко О. Соціолінгвістична класифікація мов у її слов'янській специфіці й динаміці / О. Ткаченко // Мовознавство. – 2003. – № 2–3. – С. 3–13.

25. Ципердюк О. Вивчення релігійного стилю сучасної української літературної мови : методичний аспект / О. Ципердюк // Науковий вісник Чернівецького ун-ту : зб. наук. праць. – Чернівці : ЧНУ, 2010. – Вип. 506–508 : Слов’янська філологія. – С. 293–302.
26. Чмир О. Лексика права у старослов’янській та давньоруській мовах : семантична мотивованість, шляхи концептуалізації : автореф. дис. ... канд. філол. наук, спец. 10.02.03 „Слов’янські мови” / О. Чмир. – К., 2005. – 22 с.
27. Шевельов Ю. Внесок Галичини у формування української літературної мови / Ю. Шевельов. – Львів – Нью-Йорк, 1996. – 192 с.
28. Шевельов Ю. Традиція і новаторство в лексиці і стилістиці І. П. Котляревського / упоряд. Л. Тарновецької; Ю. Шевельов. – Чернівці : Рута, 1998. – 80 с.
29. Шимко Е. Славянизми в русском и украинском литературном языках : сходство и различия (в контексте теории трех стилей М.В. Ломоносова) / Е. Шимко // Науковий вісник Ужгородського ун-ту / гол. ред. В. Барчан. – Ужгород : УжНУ, 2002. – Вип. 6 : Філологія. – С. 78–82.
30. Юрковский М. Церковнославянизмы в языке Тараса Шевченко / М. Юрковский // Кирило-Методиевите традиции в славянските езици (Първи полско-български сборник). – София : Софийски ун-т „Климент Охридски”, 1985. – С. 288–299.
31. Ющук І. Українська мова / І. Ющук. – К. : Либідь, 2004. – 640 с.
32. Shevelov G. Die Ukrainische Schriftsprache 1798–1965 : Ihre Entwicklung unter dem Einfluss der Dialekte / G. Shevelov. – Wiesbaden : Otto Harrassowitz, 1966. – 290 s.